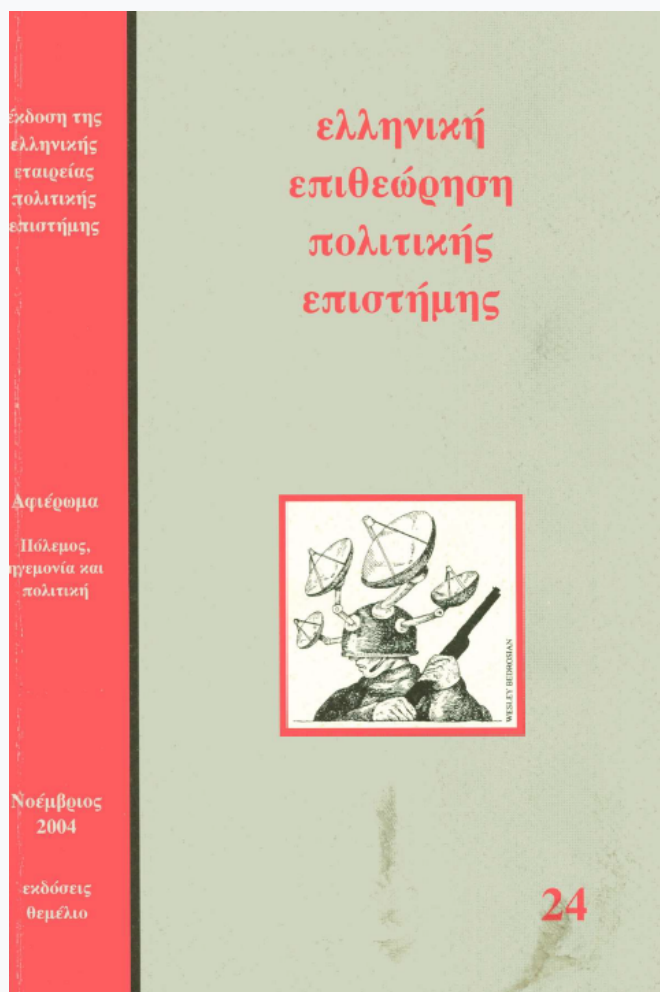

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 24, Αρ. 1 (2004)

Αφιέρωμα: Πόλεμος, ηγεμονία και πολιτική

ΛΟΥΚΑΣ ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Ποια Ευρώπη; Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004, σελ. 366.

Γιώργος Παγουλάτος

doi: [10.12681/hpsa.14726](https://doi.org/10.12681/hpsa.14726)

Copyright © 2017, Γιώργος Παγουλάτος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παγουλάτος Γ. (2017). ΛΟΥΚΑΣ ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, Ποια Ευρώπη; Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004, σελ. 366. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 24(1), 190–194. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14726>

ΛΟΥΚΑΣ ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ, *Ποια Ευρώπη?* Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004, σελ. 366. [ελλ. έκδοση του: Loukas Tsoukalis, *What Kind of Europe?*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2003· μτφρ.: Ανδρέας Παππάς].

Το τελευταίο αυτό έργο του Λουκά Τσούκαλη είναι, για πλήθος λόγων, ένα διεθνώς σημαντικό βιβλίο. Ξεκινά από το επιστημολογικό υπόβαθρο. Μεγάλο μέρος της εργογραφίας στις ευρωπαϊκές σπουδές κουβαλά τις παιδικές ασθένειες των αντίστοιχων κλάδων. Προσεγγίσεις από το πεδίο της νομικής επιστήμης συχνά κυριαρχούνται από μια θεσμολαγνεία και έναν υπέρμετρο νομικό θετικισμό. Άλλες προσεγγίσεις, από το πεδίο της οικονομικής επιστήμης αυτή τη φορά, αδυνατούν να κατανοήσουν την ιστορικότητα της ευρωπαϊκής διαδικασίας, την κοινωνικοπολιτική της εμπέδωση και τα βαθύτερα πολιτικά διακυβεύματα. Αντίστοιχα, πολλές προσεγγίσεις από το καθαρό πεδίο της πολιτικής επιστήμης υπόκεινται σε διάφορες ασθένειες που περιλαμβάνουν τον ιστορικισμό, τον θεωρητικό αναγωγισμό και την άγνοια των δυνάμεων της οικονομίας.

Αντίθετα, ο Τσούκαλης αντιλαμβάνεται την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως σύνθετη αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας. Αυτή η διεπιστημονική προσέγγιση *πολιτικής οικονομίας* στηρίζεται σε μια διπλή προπαραδοχή: ότι (α) η πολιτική ως διαδικασία λειτουργεί υπό τους «αντικειμενικούς» περιορισμούς του οικονομικού περιβάλλοντος, και ότι (β) το οικονομικό αυτό περιβάλλον συναρτάται, μεταξύ άλλων, με επιλογές και διαδικασίες που είναι βαθύτατα πολιτικές.

Για τον Λουκά Τσούκαλη, πολιτική και οικονομία είναι εγγενώς αλληλεξαρτώμενες. Για παράδειγμα, πώς μπορεί κανείς να εξηγήσει τα Διαρθρωτικά Ταμεία ερήμην μιας πολιτικής απόφασης (έμπνευση του Ζακ Ντελόρ) να αντισταθμιστούν οι επιπτώσεις της ενιαίας αγοράς για τις λιγότερο ανταγωνιστικές χώρες της περιφέρειας; Πώς να κατανοήσει κανείς την ενεργοποίηση του προγράμματος της ΟΝΕ αγνοώντας τον στόχο της πολιτικής ολοκλήρωσης και την ευρωπαϊστική φιλοδοξία της ενοποιημένης Γερμανίας; Πώς να εξηγήσει κανείς την προσαρμογή του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου και, κατ' επέκταση, της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας, χωρίς κατανόηση των εξωγενών οικονομικών περιορισμών που συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση του εμπορίου και

των ροών κεφαλαίου; Ή δεν είναι οι ακριβείς θεσμικές ισορροπίες στην οικονομική διακυβέρνηση της Ε.Ε. και μία κατεξοχήν πολιτική υπόθεση;

Πρώτο, λοιπόν, πλεονέκτημα του βιβλίου: σπάει τη μονομέρεια που διέπει μεγάλο μέρος της εργογραφίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση, συνθέτοντας, με αναλυτική διαύγεια, το πολιτικό με το οικονομικό.

Δεύτερο μεγάλο πλεονέκτημα: το έργο αυτό απευθύνεται κατευθείαν στα πραγματικά και μεγάλα ζητήματα της Ε.Ε., και το κάνει με νηφαλιότητα και οξυδέρκεια. Ο Τσούκαλης επισημαίνει ιδιαίτερα τα διλήμματα που προκύπτουν από την ανάγκη εξισορρόπησης αντικρουόμενων επιδιώξεων (trade offs). Παράδειγμα: η μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας των αγορών χωρίς ρυθμιστικό έλεγχο συνεπάγεται απώλειες στο πεδίο της σταθερότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ή, η διεθνής υπεράσπιση των κοινών ευρωπαϊκών συμφερόντων και αξιών απαιτεί πόρους και, τελικά, ευρωπαϊκό στρατό. Είναι η Ευρώπη διατεθειμένη να καταβάλει αυτό το κόστος; Μπορεί να υπάρξει κοινή εξωτερική πολιτική χωρίς ισχυρή εκτελεστική εξουσία; Και ποιες θα ήταν, από την άλλη πλευρά, οι εσωτερικές απώλειες από μια προσπάθεια ανάδειξης της Ε.Ε. σε «σκληρή» (και όχι απλώς «μαλακή») παγκόσμια δύναμη;

Η κατανόηση των trade offs, των θυσιών που κάθε πολιτική επιλογή συνεπάγεται, είναι ουσιώδης προϋπόθεση. Μόνον έτσι μπορούμε να ξεφύγουμε από τον βολονταρισμό του «όλα είναι δυνατά επειδή τα θέλουμε» –παιδική ασθένεια της προοδευτικής πολιτικής σκέψης.

Για τον Τσούκαλη, οι απαντήσεις σε τέτοιου είδους ερωτήματα δεν μπορούν να αναζητηθούν απλώς στον άξονα υπερεθνικότητα/εθνική κυριαρχία. Αντίθετα, το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ (αυξανόμενης) οικονομικής και (βραδυπορούσας) πολιτικής ολοκλήρωσης επιβάλλει τη μεγαλύτερη πολιτικοποίηση της ενωσιακής διαδικασίας. Αυτό θα μετατόπιζε την αντιπαράθεση από τον άξονα ευρωπαϊκό/εθνικό, στον πολιτικό άξονα Δεξιά/Αριστερά. Με τα λόγια του συγγραφέα: «Η Ευρώπη χρειάζεται ισχυρές δόσεις πολιτικού οξυγόνου για να μπορεί να αναπνεύσει κανονικά».

Ο Τσούκαλης διαπιστώνει ότι (τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1990) η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έχει πάψει να λειτουργεί παράγοντας μόνον ωφέλειες –δηλαδή, κυρίως σαν παίγνιο θετικού αθροίσματος. Αντίθετα, δίπλα στους πολλούς ωφελημένους της Ευ-

ρώπης, διαφαίνονται πλέον και οι χαμένοι –σε επίπεδο διακρατικό, περιφερειακό, και, κυρίως, κοινωνικό. Αυτό σημαίνει ότι η εποχή της «σιωπηρής συναίνεσης», που στήριζε τις πρώτες δεκαετίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, είναι πια παρελθόν. Εφεξής, η υποστήριξη των λαών στο ενοποιητικό εγχείρημα δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη: θα πρέπει να διεκδικείται πολιτικά.

Η συζήτηση που ανοίγει ο Λουκάς Τσούκαλης γεννά νέα ερωτήματα. Ποιοι είναι πραγματικά οι χαμένοι της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης; Πόσο ταυτίζονται με τους χαμένους της παγκοσμιοποίησης; Πόσο εξωγενής είναι, τελικά, η παγκοσμιοποίηση, δεδομένης της συμμετοχής της Ε.Ε. σε κομβικές διαδικασίες απελευθέρωσης της παγκόσμιας ροής αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων; Ποιές είναι οι ευθύνες της Ε.Ε. για τις επιτυχίες αλλά και τις αδυναμίες του διεθνούς συστήματος; Κάθε ένα από τα ερωτήματα αυτά θα απαιτούσε, όπως στερεότυπα λέγεται, ένα ξεχωριστό βιβλίο.

Το βιβλίο γράφτηκε προτού η κρίση του Ιράκ θέσει σε δεινή δοκιμασία την προσπάθεια κοινής εξωτερικής πολιτικής της Ευρώπης. Δίνει, έτσι, αναπόφευκτα περισσότερη έμφαση στις εκδηλώσεις «μαλακής ισχύος» (soft power) της Ε.Ε. σε σύγκριση με την «υψηλή πολιτική» άμυνας και ασφάλειας. Επιλογή απόλυτα κατανοητή: η Ε.Ε. είναι μια ιστορία πολιτικών οραματισμών της ειρηνικής και ορθολογικής συνύπαρξης, νομικών, τραπεζιτών, τεχνοκρατών, επιχειρηματιών και εργαζομένων που έμαθαν να υπερπηδούν τα εθνικά σύνορα. Δεν συνυπήρξε πολύ άνετα με λογικές στρατιωτικής βίας, προληπτικού πλήγματος και μονομερούς κατάλυσης του διεθνούς δικαίου. Αν το βιβλίο είχε γραφτεί το 2004, πιθανόν να ήταν εντονότερα προσανατολισμένο στις διατλαντικές σχέσεις και την ΚΕΠΠΑ.

Ο χομπσιανός μετασχηματισμός του κόσμου από τους νεοσυντηρητικούς της Ουάσινγκτον σήμερα αλλάζει δραματικά τα δεδομένα για την Ε.Ε. Οι παραδοσιακοί εθνικοί ανταγωνισμοί «σκληρής ισχύος» επιστρέφουν στο προσκήνιο, επισκιάζοντας το ευρωπαϊκό όραμα. Ισχύει, κατ' αναλογία, αυτό που είχε πει ο Καλέτσκι κάνοντας έναν πρόωρο αγωνιστικό απολογισμό του κομμουνιστικού πειράματος: «πάμε πολύ καλά, τσακίσαμε τον καπιταλισμό, τώρα μένει μόνο να νικήσουμε και τη φεουδαρχία». Αφού προετοιμάστηκε για τις προχωρημένες μεταμοντέρνες προκλήσεις του 21ου αιώνα (διακυβέρνηση της παγκοσμιοποίησης, πολυπολιτισμικότητα, νέες τεχνολογίες κλπ.), η Ε.Ε. βρίσκεται τώρα αντιμέ-

τωπη με προβλήματα των περασμένων αιώνων: τους εθνικισμούς, τον ιμπεριαλισμό, τους θρησκευτικούς πολέμους.

Τελευταίο κεντρικό πλεονέκτημα του βιβλίου: η γνώριμη γραφή του Λουκά Τσούκαλη, γραφή λαμπερή, ρέουσα, αναλυτικά οξυδερκής, φλεγματική, ενίοτε σαρκαστική αλλά τώρα πιο δεσμευμένη ηθικοπολιτικά, πιο engagé από κάθε άλλη φορά. Ίσως γιατί και οι διακυβεύσεις των ευρωπαϊκών επιλογών είναι μεγαλύτερες από άλλες φορές.

Ορισμένες σκέψεις με αφορμή τα επιχειρήματα του βιβλίου: θα έλεγα ότι παραμένει ο ουσιώδης κίνδυνος, η «πολιτικοποίηση» του διαλόγου για το μέλλον της Ευρώπης όχι μόνο να μην στοιχηθεί στον άξονα Δεξιά-Αριστερά, αλλά να οδηγήσει σε μια ενδυνάμωση της σύγκρουσης εθνικισμού-ευρωπαϊσμού. Η Ε.Ε., όχι μόνον δεν έχει κατορθώσει να γίνει ευρύτερα αντιληπτή ως διακύβευμα Δεξιάς-Αριστεράς, αλλά έχει αναδιατάξει και την εσωτερική ιδεολογικοπολιτική αντιπαράθεση στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Έτσι, η λογική και οι αξίες του ευρωπαϊσμού, του κοσμοπολιτισμού και της υπερεθνικής ολοκλήρωσης τέμνουν πλέον τα πολιτικά συστήματα οριζόντια. Το βλέπουμε σε κάθε ευκαιρία, από τα δημοψηφίσματα για το Μάαστριχτ στη Γαλλία το 1992, στο δημοψήφισμα στη Σουηδία το 2003, και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, όπως και στις ευρωεκλογές του 2004. Το είδαμε και στην αντιπαράθεση για το Σχέδιο Ανάν για την Κύπρο, την άνοιξη του 2004, όπου η εμπιστοσύνη στη δυναμική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ή, αντίθετα, μια φοβική εθνοκεντρική προσέγγιση κατέστησε, και πάλι, εμφανή την οριζόντια αυτή τομή του πολιτικού συστήματος.

Ας μου επιτραπεί μία, εντός θέματος, παρένθεση. Ειδικά στην Ελλάδα, κατά καιρούς, και με πρόσφατη αφορμή το Κυπριακό, επανέρχεται η επωδός ότι οι «Ευρωπαίοι» δεν μας καταλαβαίνουν. Αυτό το «δεν μας καταλαβαίνουν» αναφέρεται σε μια εθνική, εθνοκεντρική και, αρκούντως, βαλκανοκεντρική επιδίωξη επανόρθωσης «ιστορικών αδικιών». Όμως, η έννοια της δικαιοσύνης στην οποία εγγράφονται οι ευρωπαϊκοί θεσμοί δεν είναι μια επανορθωτική δικαιοσύνη βασισμένη στην αντίληψη «ιστορικών δικαίων». Κάτι τέτοιο θα ήταν, άλλωστε, πολύ δύσκολο, σε μια παλαιά ήπειρο όπως η ευρωπαϊκή, όπου οι ιστορικοί ρόλοι θυτών και θυμάτων, αδικησάντων και αδικημένων εναλλάσσονται ατάκτως. Το είδος της δικαιοσύνης που προάγει η Ε.Ε. είναι μια αναδιανεμητική δικαιοσύνη, στραμμένη όχι στο παρελθόν αλλά στο μέλλον, μια δι-

καιοσύνη που προάγει τόσο τη συνοχή όσο και την αποτελεσματικότητα και, πάντως, στη βάση ορθολογικών συμφερόντων. Χωρίς κατανόηση των παραπάνω θα είναι αδύνατον να «καταλάβουμε την Ευρώπη» και, κατά συνέπεια, θα διαπορούμε διαρκώς γιατί «η Ευρώπη δεν μας καταλαβαίνει».

Τέλος, για μια σειρά χωρών της περιφέρειας, η Ε.Ε. έχει προσφέρει τόσο το όραμα του τελικού προορισμού (the shining house on the hill) όσο και τη λειτουργία του πλοηγού προς την κατεύθυνση αυτή. Αυτό συνέβη με τις χώρες της νότιας διεύρυνσης, αυτό συμβαίνει και σήμερα με την ανατολική διεύρυνση. Η πρώτη φάση του εξευρωπαϊσμού είναι η σύγκλιση, το φτάσιμο της Ευρώπης. Η δεύτερη φάση εξευρωπαϊσμού είναι πολύ πιο φιλόδοξη: η οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας και ενός ευρωπαϊκού δημόσιου πολιτικού χώρου. Και ενός ευρωπαϊκού πατριωτισμού, στηριγμένου όχι σε ιδεοληψίες αλλά σε μια ορθολογική ανάγνωση της διεθνούς πραγματικότητας. Το βιβλίο αυτό του Λουκά Τσούκαλη συμβάλλει προς την κατεύθυνση αυτή πολύ περισσότερο από ό,τι και ο ίδιος πιθανόν να υποψιάζεται.

Το κείμενο αυτό εκφωνήθηκε ως ομιλία στην εκδήλωση παρουσίασης του βιβλίου στην Παλαιά Βουλή, στις 28 Απριλίου 2004.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ